

Research Paper

The Study of Some Religious Correlates of Death Depression Among University Students

Ali Mohammadzadeh¹, Ahmad Ashouri^{2*}

1. PhD in Psychology, Associate Professor, Department of Psychology, Payam-e Noor University, Tehran, Iran.
2. PhD in Clinical Psychology, Assistant Professor, Department of Clinical Psychology, School of Behavioral Sciences & Mental Health (Tehran Institute of Psychiatry), Iran University of Medical Sciences, Tehran, Iran.

Citation: Mohammadzadeh A, Ashouri A. [The Study of Some Religious Correlates of Death Depression Among University Students (Persian)]. Iranian Journal of Psychiatry and Clinical Psychology. 2017; 23(1):68-77. <https://doi.org/10.18869/nirp.ijpcp.23.1.68>

doi: <https://doi.org/10.18869/nirp.ijpcp.23.1.68>

Received: 22 Sep. 2016

Accepted: 21 Feb. 2017

ABSTRACT

Objectives Death depression consists of death despair, death loneliness, death sadness, death dread, and death finality. The present study was carried out with the aim of investigating some religious correlates of death depression.

Methods In this descriptive analytical study, a sample of 347 participants was selected using stratified sampling method. The participants responded to death obsession, acting on religious beliefs, religious coping, and attachment to God Scales. Data were analyzed using multiple regression analysis.

Results Among the religious variables, insecure attachment to God and negative religious coping showed high contribution in predicting death depression.

Conclusion When the participants faced real-life events, those who used negative coping strategies experienced higher death depression. In addition, those who considered God Asa source of punishment rather than a source of love and remained doubtful and anxious in accepting God as a secure base showed higher death depression.

Key words:

Death depression,
Attachment style,
Religious beliefs,
Religious coping

Extended Abstract

1. Introduction

Predicting death of the self and fear of death process of the important people in life creates morbid reactions in some people. In studies regarding death, these reactions are classified in three dimensions, i.e., death anxiety, death obsession, and death depression. Studies have showed that religion and religiosity are causes of reduction in some conditions, stimulates death phobic attitudes [19]. In connection with the innovative aspect of this study, a review of the literature suggests that few studies have been done in the area of death depression and psychological-religious fac-

tors related to it, especially in Iran. Due to the lack of findings and also with regard to the religious variables in explaining the fact that death depression can have a decisive role, the goal of this research is to investigate some religious study correlates of death depression, including the practice of religious beliefs, religious harmony, and attachment to God.

2. Method

The study was a descriptive-analytical study. The study population consisted of all PNU students of East Azerbaijan Province enrolled in the academic year of 2014-15. Stratified random sampling was used to select the subjects. Given the nature of research and considering the adequacy of subject numbers in the research, the sample size was set at 347. Af-

* Corresponding Author:

Ahmad Ashouri, PhD

Address: Department of Clinical Psychology, School of Behavioral Sciences (Tehran Institute of Psychiatry), Iran University of Medical Sciences, Tehran, Iran.

Tel: +98 (21) 66506853

E-mail: ahmad.ashouri@gmail.com

ter describing the research objectives, consent was obtained from the participants to participate in the study. Research questionnaires were given to them. An arrangement was made for simultaneous completion of questionnaires, where half of the participants first completed some scales and the other half completed the other scales. In this way, the effects of the completion order were controlled.

For data analysis, simultaneous multiple regression analysis was performed using SPSS (v. 21) software. Research tools included Death depression scale, Questionnaire to practice religious beliefs of the temple, Religious coping short form scale, and scale of attachment to God.

3. Results

Demographic information of sample is shown in Table 1. According to the table, the number of female participants (235) is comparable to the number of male participants (104) in this study. Eleven subjects did not specify their gender. Also, the mean scores of the variables of the study and correlations between death obsession and religious components are summarized in Table 2.

According to the table, there is no significant relationship between death depression and different dimensions of practicing religious beliefs. It was observed that death depression

has a direct relationship with negative religious coping styles and anxious attachment to God and an inverse relationship with religious coping styles. The multiple linearity assumption for the assessment of independence was investigated for predictive variables. The software gave tolerance index as 0.87 to 1 and variance inflation factor index as 1 to 1.14. It can be accepted that predictive variables are independent of each other, and there was no multiple linearity. Data normalization was evaluated using the Kolmogorov-Smirnov test, and the results showed that there was no deviation from the normal value (Coefficient=0.035, $P<0.2$).

Regression analysis results are provided among the variables in Table 3. Based on these results, the F observed was significant ($P<0.001$), and 13% of the variance of the death depression was determined by anxious attachment to God and positive and negative religious coping styles ($r^2=0.13$). Regression analysis of predictive variables showed that anxious attachment to God and positive and negative religious coping styles can significantly explain depression death variance. Impact coefficient of anxious attachment to God was 0.27 and that of positive and negative religious coping styles were 0.33 and -0.39 , respectively. The T-Statistics suggested that these variables can predict changes related to death depression with more than 95% confidence. This means that increasing anxiety attachment to God and negative religious coping style led to increased death depression. In addition,

Table 1. Demographic sample

	Frequency (%)	Mean of the Age	Standard Deviation
Female group	235(67.1)	26.75	7.55
Male group	104(29.7)	28.54	8.99
Total	339(96.8)	27.30	8.05

Iranian Journal of
PSYCHIATRY AND CLINICAL PSYCHOLOGY

Table 2. The mean scores and the correlation between the variables of the study

Variable	Mean (SD)	Coefficient of Correlation With Death Obsession
Death depression	31.79(14.54)	1
Practicing religious beliefs	56.39(20.43)	- 0.36
Practice religious beliefs (motivation and relationships)	44.54(16.10)	0.09
Practice religious beliefs (performing obligatory acts)	7.65(2.94)	0.03
Practice religious beliefs (performing non-obligatory acts)	4.34(2.81)	0.10
Positive religious coping	14.47(4.50)	-0.10($P<0.025$)
Negative religious coping	5.79(4.64)	0.30($P<0.001$)
Anxious attachment to God	40.26(9.78)	0.32($P<0.001$)
Avoidant attachment to God	42.20(9.78)	0.12($P<0.02$)

Iranian Journal of
PSYCHIATRY AND CLINICAL PSYCHOLOGY

Table 3. Regression analysis of death depression on the positive and negative religious coping styles and anxious attachment to God

Criterion Variable	Predictive Variables	r	R ²	F	Sig.	B	β	t	Sig.
Death depression	Anxious attachment to God					0.27	0.28	5.25	0.001
	Negative religious coping styles	0.35	0.13	16.46	0.001	0.33	0.10	1.94	0.05
	Positive religious coping styles					-0.39	-0.12	-2.39	0.02

Iranian Journal of
PSYCHIATRY AND CLINICAL PSYCHOLOGY

decreased positive coping style also led to increased death depression.

4. Discussion

The results of the religious variables studied showed that anxious attachment to God (comprised of an avoidant and anxious attachment style) and negative religious coping (directly) and positive religious coping (inversely) have the most explanatory power of death depression. Till date, two studies have been reported which examined the correlates of religious death depression, with which the results of this study are in parallel. The two studies reported an inverse relationship between death depression and faith in God and life after death [8, 9]. While explaining these results, we can say that those with insecure attachment style to God reflect anxiety, ambivalence or confusion regarding God's will to respond in times of threat and that in their view, God is not responsive and accessible.

Such people have doubts in the acceptance of God as the basis for safety and abutments at times of hardships. Those who have doubts and are anxious about accepting the God as a secure base may not feel the presence of God in every moment of their lives and are always in anxiety of the absence of God in difficult and important situations of their lives. Such people always suffer from a kind of anxiety, which is a sign of being far from God. Considering the fact that all humans sometimes think about death - not from its religious dimension - but perhaps because of the fear that death leaves in man and since it is possible that death is the end of the road for them, they do not have such a strong anchorage like God when in the midst of life.

Hence, death and thoughts about it create a kind of anxiety in them which cast a shadow over their lives, or because they do not know themselves whether they are worthy of the kindness and love of God or can accept death and embrace it. In case of reviewing their past actions and if they have committed any sin and wrong acts, they do not think of themselves worthy of forgiveness by God. Therefore, death becomes a horrible and fearsome phenomenon for them and even thinking about it would make them extremely anxious.

This study showed that those who use positive coping strategies while facing any negative life events have less death depression than those who use negative coping strategies. According to this, there are those who try to make a stronger relational bond with God during the negative events of life or ask God to help them to overcome the anger and rage resulting from the failure. They rely on their religious beliefs in order for their problems to be reduced and be less despaired and sad in relation to the death, hence, resulting in low death depression. Having such image of the Creator is a kind of relief and relaxation and helps reduce discomforts for their losses. The man who knows his God with all the aesthetic characteristics does not surrender in front of the tribulations of life and leaves behind all the difficulties and hardships through his trust in God.

Conversely, those who feel that God has forgotten them when faced with negative life events or even think that the event happened is a punishment from God, and have doubts about the power of God and think God as inhospitable, show higher levels of death depression. Negative religious coping style lacks a deep internal relationship, and it seems that he/she has anxiety attribute with self. In other words, in this kind of religious coping style, the fear of punishment and rejection by God is considered by the person. These people perceive God more as a source of pain and punishment rather than as a source of love and affection. Positive religious coping is based on a loving relationship with God and a sense of spiritual connection with others and believing in purposefulness of the world [27]. In this regard, the finding is consistent with the findings by Pargament on a relationship between positive religious coping and mental health [28], and its negative correlation with decreased depression [29] and reduced stress [30].

Acknowledgments

Payam-e Noor University of Tehran has financially supported this paper.

Conflict of Interest

The authors declared no conflicts of interest.

بررسی برخی هم‌بسته‌های مذهبی افسردگی مرگ در بین دانشجویان

علی محمدزاده^۱، احمد عاشوری^۲

۱- دکترای روان‌شناسی، دانشیار، گروه روان‌شناسی، دانشگاه پیام‌نور، تهران، ایران.

۲- دکترای روان‌شناسی بالینی، استادیار، گروه روان‌شناسی بالینی، دانشکده علوم رفتاری و سلامت روان (انستیتو روانپزشکی تهران)، دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی درمانی ایران، تهران، ایران.

چکیده

تاریخ دریافت: ۰۱ مهر ۱۳۹۵
تاریخ پذیرش: ۰۳ اسفند ۱۳۹۵

اهداف: افسردگی مرگ شامل نگرش‌های افسرده‌وار مربوط به مرگ را در ابعاد ناامیدی، تنهایی، رعب، غمگینی و قطعیت مرگ است. پژوهش حاضر، با هدف بررسی برخی هم‌بسته‌های مذهبی افسردگی مرگ انجام شد.

مواد و روش‌ها: در این بررسی توصیفی تحلیلی، نمونه‌ای به حجم ۳۴۷ نفر به روش تصادفی طبقه‌ای، از بین دانشجویان دانشگاه پیام‌نور استان آذربایجان شرقی انتخاب شدند. شرکت‌کنندگان به مقیاس‌های افسردگی مرگ، عمل به باورهای دینی معبد، مقابله مذهبی و سبک‌های دل‌بستگی به خدا پاسخ دادند. داده‌ها با استفاده از روش رگرسیون چندمتغیری در نسخه بیست‌ویکم نرم افزار SPSS تحلیل شد.

یافته‌ها: از بین متغیرهای بررسی شده، مقابله مذهبی منفی و سبک دل‌بستگی ناایمن به خدا، بیشترین سهم را در تبیین افسردگی مرگ نشان داد. **نتیجه‌گیری:** کسانی که هنگام مواجهه با رویدادهای زندگی از راهبردهای انطباقی منفی استفاده می‌کنند، افسردگی مرگ بیشتری تجربه می‌کنند. همچنین، افسردگی مرگ در این گونه افراد بیشتر است؛ افرادی که خدا را بیشتر به‌عنوان منبعی از تنبیه تصور می‌کنند تا منبعی از عشق و کسانی که در پذیرش خداوند به‌عنوان پایگاه امن، دچار تردید و اضطراب هستند.

کلیدواژه‌ها:

افسردگی مرگ، سبک دل‌بستگی، باورهای دینی، مقابله مذهبی

مقدمه

افسردگی، می‌تواند با ناامیدی وجودی و فقدان معنا در زندگی رابطه داشته باشد یا تشدید شود [۴]. چنین فقدان محافظتی در برابر اضطراب، می‌تواند فرد را به سمت تجربه زندگی بی‌معنا و بی‌ارزش و بدون اتصال به دیگران سوق دهد [۳]. براین اساس، افراد افسرده نیز به محافظت بیشتر درباره نگرانی‌های مربوط به مرگ و نیستی نیاز دارند. در این زمینه، پژوهش‌های تجربی نشان داده که افراد با میزان افسردگی خفیف، در مواجهه با یادآوری مرگ در مقایسه با افراد غیرافسرده، دفاع جهان‌بینی بیشتری نشان می‌دهند [۴]. تحقیقات نشان داده که اضطراب مرگ، در بین افراد مبتلا به اختلالات افسردگی بیشتر است [۵].

ترس از مرگ، می‌تواند تهدید درخور توجهی برای بهزیستی روانی به‌شمار رود. این امر به‌ویژه در افراد جوان‌تر، می‌تواند واقعیت بیشتری داشته باشد؛ چراکه ترس از مرگ در این گروه، بسیار قوی‌تر از بزرگسالان است [۶، ۷، ۲]. الوارادو، تمپلر، بریسلا و توماس دابسون [۸]، در پژوهشی رابطه افسردگی مرگ را با متغیرهای مذهبی بررسی و گزارش کردند که در افراد معتقد

پیش‌بینی مرگ خود و ترس از فرایند مرگ و مردن درباره افراد مهم زندگی، واکنش‌های مرضی در برخی افراد ایجاد می‌کند. در مطالعات مرگ‌شناسی، این واکنش‌ها در سه بُعد مطالعه شده است: اضطراب مرگ و وسواس مرگ و افسردگی مرگ. تمپلر و همکاران [۱]، مفهوم افسردگی مرگ را معرفی کرده‌اند و نگرش‌های افسرده‌وار مربوط به مرگ را در این ابعاد می‌سنجند: ناامیدی مرگ، تنهایی مرگ، رعب مرگ، غمگینی مرگ، افسردگی مرگ و قطعیت مرگ. ترس از مرگ، محرک نیرومند برانگیزاننده رفتار، از جمله وابستگی‌های فرهنگی است.

براساس نظریه مدیریت وحشت، یادآوری فناپذیری به تولید اضطراب چشمگیری منجر می‌شود که افراد را برای کاهش آن برمی‌انگیزد [۲]. همچنین براساس این نظریه، افسردگی در چهارچوب جهان‌بینی فرهنگی، نتیجه ضعف ایمان و ظرفیت ناکارآمد در تعدیل اضطراب، ایجاد معنا، عزت‌نفس و روابط رضایت‌بخش است [۳، ۴].

* نویسنده مسئول:

دکتر احمد عاشوری

نشانی: تهران، دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی درمانی ایران، دانشکده علوم رفتاری و سلامت روان (انستیتو روانپزشکی تهران)، گروه روان‌شناسی بالینی.

تلفن: ۰۶۸۵۰۶۶۵۰۶۸۵۳ (۲۱) ۹۸+

پست الکترونیکی: ahmad.ashouri@gmail.com

مرگ و آشفتگی روانی، رابطه معکوس و بین سبک دل‌بستگی اضطرابی به خدا و ترس از مرگ و آشفتگی روانی، رابطه مثبت وجود دارد [۱۸].

یافته‌ها، نشان می‌دهد که مذهب و دینداری در شرایط متفاوت، هم کاهش‌دهنده و هم محرک نگرش‌های مرضی در برابر مرگ است [۱۹]. در زمینه جنبه نوآوری پژوهش حاضر، مروری بر پیشینه پژوهش حاکی از آن است که در حوزه افسردگی مرگ و مؤلفه‌های روان‌شناختی مذهبی مرتبط با آن، به‌ویژه در ایران، مطالعات اندکی انجام شده است. با توجه به کمبود یافته‌های پژوهشی و این موضوع که متغیرهای مذهبی در تبیین افسردگی مرگ، می‌تواند نقشی تعیین‌کننده داشته باشد، هدف پژوهش حاضر بررسی برخی هم‌بسته‌های مذهبی افسردگی مرگ، یعنی عمل به باورهای دینی و سازگاری مذهبی و سبک‌های دل‌بستگی به خدا بود.

روش

پژوهش حاضر از نوع توصیفی تحلیلی بود و جامعه آماری آن را تمامی دانشجویان دختر و پسر دانشگاه پیام‌نور استان آذربایجان شرقی تشکیل می‌دادند که در سال تحصیلی ۹۴-۱۳۹۳ به تحصیل مشغول بودند. روش نمونه‌برداری، از نوع تصادفی طبقه‌ای و حجم نمونه انتخاب‌شده با توجه به ماهیت پژوهش و رعایت کفایت تعداد در تحقیقات هم‌بستگی، ۳۴۷ نفر بود. پس از تشریح اهداف پژوهش و جلب رضایت و مشارکت آزمودنی‌ها، پرسش‌نامه‌های پژوهش در اختیار دانشجویان قرار گرفت. در تکمیل همزمان پرسش‌نامه‌ها، ترتیبی داده شد که نیمی از آزمودنی‌ها، نخست برخی مقیاس‌ها و نیمی دیگر، نخست دیگر مقیاس‌ها را تکمیل کنند تا بدین وسیله آثار ناشی از ترتیب تکمیل کنترل شود.

مهم‌ترین ملاک ورود به پژوهش، قرارگرفتن در سنین دانشگاهی (زیر ۳۵ سال) و برخورداری نسبی از سلامت روان بود که براساس آزمون سلامت عمومی ارزیابی می‌شد. همچنین مهم‌ترین ملاک خروج از پژوهش، ابتلا به اختلالات روانی و آسیب مغزی و سوءمصرف مواد بود که از شرکت‌کنندگان قبل از ورود به پژوهش پرسیده می‌شد. برای تحلیل داده‌ها، از روش تحلیل رگرسیون چندمتغیره همزمان در نسخه بیست‌ویکم نرم‌افزار SPSS استفاده شد.

ابزارهای پژوهش، عبارت بود از:

مقیاس افسردگی مرگ (DDS)

تمپلر و همکاران [۱]، این مقیاس را طراحی کرده‌اند. این مقیاس هفده پرسشی، دو فرم دوگزینه‌ای (بلی یا خیر) و لیکرت (از کاملاً موافق تا کاملاً مخالف) دارد. این مقیاس، نگرش‌های افسرده‌وار مربوط به مرگ را در شش بُعد می‌سنجد: ناامیدی

به خدا و زندگی پس از مرگ، میزان افسردگی مرگ کم است. هارویل، استوک، تمپلر و رینزی [۹] نیز در نمونه‌های دانشجویی، نتایجی مشابه گزارش کردند.

به‌نظر می‌رسد افراد مذهبی و غیرمذهبی، میزان فشار روانی مشابهی تجربه می‌کنند؛ اما افراد مذهبی بهتر می‌توانند از منابع مذهبی، مانند دعا، نیایش، توکل و توسل به خداوند و ائمه اطهار برای مقابله استفاده کنند [۱۰]. به اعتقاد پارگامنت [۱۱]، باورهای مذهبی در برابر عوامل فشارزای زندگی، مانند سپر عمل می‌کند و از این طریق، به راهبردهای مقابله‌ای فرد کمک می‌کند. داشتن اطمینان قلبی به خداوند به‌عنوان قدرت زوال‌ناپذیر، موجب می‌شود که فرد در سختی‌ها به او پناه ببرد و سطح اضطراب و ناایمنی کمتری تجربه کند. شیوه‌های مقابله، توانایی‌هایی شناختی و رفتاری است که فرد در معرض فشار، به‌منظور کنترل فشار روانی به کار می‌برد. در تعالیم اسلامی، روش‌هایی برای مبارزه با سختی‌ها ذکر شده است [۱۰]؛ از این‌رو، در مبارزه با سختی‌های زندگی، به‌کارگیری راهبردهای مقابله دینی به‌عنوان راه‌های کاهش‌دهنده تأثیر منفی رویدادهای ناخوشایند زندگی، می‌تواند در افزایش بهزیستی روانی افراد نقش داشته باشد.

مطالعات نشان می‌دهد که اتصال به منبع غنی قدرت و پیوند عمیق با خداوند قادر و استفاده از راهبردهای مقابله دینی در شرایط ناگوار، مانند توکل به خداوند و قرائت قرآن و صلوات ارحام، می‌تواند در آرامش روحی و روانی انسان مؤثر باشد و زمینه‌های آسایش او را فراهم سازد و در ارتقای سلامت روان وی مفید باشد [۱۲، ۱۳]. پژوهش‌ها نشان می‌دهد که جوامعی که اعمال مذهبی بیشتری انجام می‌دهند، اضطراب مرگ کمتری دارند. همچنین، مشخص شده که اعتقاد قوی‌تر به دنیای پس از مرگ، با اضطراب مرگ کمتری همراه است [۱۴].

دل‌بستگی، قلمرو وسیعی است که مطالعات گسترده بالینی، آن را گسترش داد. از حدود دهه ۱۹۹۰، کرک پاتریک، روان‌شناس دین، دل‌بستگی را به‌عنوان چهارچوبی توانمند برای درک و یکپارچه‌کردن بسیاری از جنبه‌های باور دینی مطرح کرده است [۱۵، ۱۶]. تحقیقات مختلف، نشان داده که برداشت اصلی بیشتر افراد از دین، داشتن رابطه‌ای نزدیک با خداوند است؛ نه صرفاً مجموعه‌ای از باورها و اعمال [۱۷]. علاوه بر آن در بیشتر ادیان توحیدی، تأکید بر نزدیکی هر فرد با خدا و ارجاع‌های مکرر بر عشق بین بنده و خدا وجود دارد. در زمان بروز بحران، افراد خدا را به‌عنوان پناهگاهی مطمئن^۱ و پایگاهی امن^۲ به‌منظور جست‌وجوگری در محیط می‌دانند [۱۷]. همچنین، پژوهش‌ها نشان داده که بین سبک دل‌بستگی ایمن به خداوند با ترس از

1. Haven of safety
2. Secure base

زندگی را اندازه می‌گیرد. این مقیاس، از دو زیرمقیاس مقابله مذهبی مثبت و مقابله مذهبی منفی تشکیل شده و در ادیان و مذاهب گوناگون، قابلیت کاربرد دارد. پارگامنت و همکاران [۲۲]، ضریب همسانی درونی دو زیرمقیاس را به ترتیب ۰/۹۲ و ۰/۸۱ گزارش کرده‌اند. همچنین، مقیاس سازگاری مذهبی از روایی همزمان مناسبی برخوردار است. در پژوهش حاضر نیز، ضرایب آلفای کرونباخ به ترتیب ۰/۷۹ و ۰/۷۱ به دست آمد.

مقیاس سبک‌های دل‌بستگی به خدا

بک و مک‌دونالد [۲۳]، این مقیاس را برای ارزیابی سبک دل‌بستگی افراد به خدا ابداع کرده‌اند. این ابزار، حاوی ۲۸ ماده است که هر یک، توصیفی کوتاه از چگونگی رابطه دل‌بستگی فرد به خداوند را ارائه می‌دهد. آزمودنی، درجه تطابق هر جمله را با حالت‌ها و تجربه‌های خود در رابطه با خدا، روی مقیاس هفت‌درجه‌ای لیکرت مشخص می‌کند که از «کاملاً مخالف» تا «کاملاً موافق» درجه‌بندی شده است. نتیجه انجام این آزمون، دو نمره است: نمره اول، شاخص اجتناب آزمودنی در رابطه دل‌بستگی با خدا و نمره دوم، شاخص اضطراب وی در این رابطه است. آلفای کرونباخ گزارش شده بک و همکاران، در زمینه زیرمقیاس اجتنابی، ۰/۸۴ و در زمینه زیرمقیاس اضطراب، ۰/۸۰ است [۲۳]. گفتنی است که در حال حاضر، کارآمدترین الگوی نظری سنجش روابط دل‌بستگی در بزرگسالان، بر پایه اندازه‌گیری دو بُعد اجتناب و اضطراب در رابطه، استوار شده است و با استناد به وضعیت فرد در این ابعاد، سبک دل‌بستگی او تعیین می‌شود. این بدین معناست که اگر نمره فرد در هر دو بُعد پایین باشد، نشانه دل‌بستگی ایمن است. همچنین، نمره زیاد در مقیاس اجتنابی و نمره پایین در مقیاس اضطرابی، نشانه دل‌بستگی اجتنابی محسوب می‌شود. عکس این حالت، نشان‌دهنده دل‌بستگی اضطرابی و در نهایت، نمره زیاد در هر دو مقیاس، نشان‌دهنده ناایمن‌ترین نوع دل‌بستگی است [۲۴].

یافته‌ها

در جدول شماره ۱، ویژگی‌های جمعیت‌شناختی نمونه‌های تحقیق نشان داده شده است. براساس این جدول، در این تحقیق تعداد زنان شرکت‌کننده (۲۳۵ نفر) را می‌توان با تعداد مردان

مرگ، تنهایی مرگ، رعب مرگ، غمگینی مرگ، افسردگی مرگ و قطعیت مرگ. بررسی‌های انجام‌شده درباره روایی و پایایی مقیاس افسردگی مرگ، نشان می‌دهد که این مقیاس از اعتبار مقبولی برخوردار است. تمپلر و همکاران [۱]، ضرایب روایی و پایایی مطلوبی برای این مقیاس گزارش کرده‌اند. در ایران، استفاده از روش تحلیل مؤلفه‌های اصلی نشان داد که این پرسش‌نامه، مقیاسی چندبُعدی است و عوامل چهارگانه ناامیدی مرگ، شکست مرگ، تنهایی مرگ و پذیرش مرگ به ترتیب بیشترین میزان واریانس را تبیین می‌کند (۴۹/۷۱ درصد واریانس کل). به‌منظور بررسی روایی همزمان، از اجرای همزمان مقیاس اضطراب مرگ استفاده شد که از روایی همزمان مطلوب حکایت داشت ($r=0/68$ و $P<0/001$). افزون‌براین، سه نوع پایایی بازآزمایی ($r=0/76$ و $P<0/001$) و تنصیفی ($r=0/77$ و $P<0/001$) و همسانی درونی ($r=0/78$ و $P<0/001$) گزارش شد [۲۰].

پرسش‌نامه عمل به باورهای دینی معبد

پرسش‌نامه معبد، ۲۵ گویه دارد که گزارزی، آن را تدوین کرده است. این پرسش‌نامه، عمل (و نه اعتقاد و نگرش) به باورهای دینی را اندازه می‌گیرد [۲۱]. مواد آزمون، در سه حوزه قرار دارد: عمل به واجبات و عمل به مستحبات و انگیزه‌ها و روابط دینی. پایایی این آزمون از طریق بازآزمایی، ۰/۷۶ و از طریق دو نیمه کردن، ۰/۹۱ و از طریق آلفای کرونباخ، ۰/۹۴ گزارش شده است [۲۱]. این آزمون، اعتبار محتوای صوری و منطقی مطلوبی دارد و اعتبار و وابسته به ملاک آن، از طریق مقایسه افراد دینی و غیردینی با ضریب اعتبار، ۰/۷۸ تا ۰/۸۴ به دست آمده است [۲۱]. در پژوهش حاضر نیز، پایایی این مقیاس به روش آلفای کرونباخ در زیرمقیاس انگیزه‌ها و روابط دینی، عمل به واجبات و ترک محرّمات، عمل به مستحبات و کل مقیاس، به ترتیب ۰/۹۵، ۰/۷۰، ۰/۷۸ و ۰/۹۵ محاسبه شده است.

مقیاس مقابله مذهبی و فرم کوتاه (B-RCOPE)

این مقیاس چهارده پرسش دارد و پارگامنت و فیول و بردزی [۲۲] آن را ساخته‌اند. این ابزار به صورت «بلی یا خیر» نمره‌گذاری می‌شود و نحوه سازگاری مذهبی با استرسورها و بحران‌های مهم

جدول ۱. ویژگی‌های جمعیت‌شناختی نمونه تحقیق

انحراف معیار	میانگین سنی	فراوانی (درصد)	
۷/۵۵	۲۶/۷۵	۲۳۵ (۶۷/۱)	گروه مؤنث
۸/۹۹	۲۸/۵۴	۱۰۴ (۲۹/۷)	گروه مذکر
۸/۰۵	۲۷/۳۰	۳۳۹ (۹۶/۸)	کل نمونه

جدول ۲. میانگین نمره‌های کسب‌شده و هم‌بستگی‌ها در متغیرهای پژوهش

متغیر	میانگین (انحراف معیار)	ضریب هم‌بستگی با وسواس مرگ
افسردگی مرگ	۳۱/۷۹(۱۴/۵۴)	۱
عمل به باورهای دینی	۵۶/۳۹(۲۰/۴۳)	-۰/۳۶
عمل به باورهای دینی (انگیزه‌ها و رابطه‌ها)	۴۴/۵۴(۱۶/۱۰)	-۰/۰۹
عمل به باورهای دینی (عمل به واجبات)	۷/۶۵(۲/۹۴)	-۰/۰۳
عمل به باورهای دینی (عمل به مستحبات)	۴/۳۴(۲/۸۱)	-۰/۱۰
مقابله مذهبی مثبت	۱۴/۴۷(۴/۵۰)	-۰/۱۰ (P<۰/۰۲۵)
مقابله مذهبی منفی	۵/۷۹(۴/۶۴)	-۰/۳۰ (P<۰/۰۰۱)
دل‌بستگی اضطرابی به خدا	۴۰/۲۶(۱۵/۱۵)	-۰/۳۲ (P<۰/۰۰۱)
دل‌بستگی اجتنابی به خدا	۴۲/۲۰(۹/۷۸)	-۰/۱۲ (P<۰/۰۲)

مجله روان‌پزشکی و روان‌شناسی بالینی ایران

جدول ۳. تحلیل رگرسیون متغیر افسردگی مرگ بر سبک‌های مقابله مذهبی مثبت و منفی و دل‌بستگی اضطرابی به خدا

متغیر ملاک	متغیرهای پیش‌بین	r	R ²	F	Sig.	B	b	t	Sig.
افسردگی مرگ	مقابله مذهبی منفی	۰/۳۵	۰/۱۳	۱۶/۴۶	۰/۰۰۱	۰/۳۳	-۰/۱۰	۱/۹۴	۰/۰۵
	مقابله مذهبی مثبت					-۰/۳۹	-۰/۱۲	-۲/۳۹	۰/۰۲
	دل‌بستگی اضطرابی به خدا					۰/۲۷	۰/۲۸	۵/۲۵	۰/۰۰۱

مجله روان‌پزشکی و روان‌شناسی بالینی ایران

در جدول شماره ۳، نتیجه تحلیل رگرسیون بین متغیرهای بررسی‌شده ارائه شده است. براساس این نتایج، میزان F مشاهده‌شده معنی‌دار است ($P < 0/001$) و ۱۳ درصد واریانس مربوط به افسردگی مرگ، به‌وسیله سبک‌های دل‌بستگی اضطرابی به خدا و سبک‌های مقابله مذهبی منفی و مثبت تعیین می‌شود ($r^2 = 0/13$). ضریب رگرسیون متغیرهای پیش‌بین، نشان می‌دهد که دل‌بستگی اضطرابی به خدا و سبک‌های مقابله مذهبی منفی و مثبت، می‌تواند واریانس افسردگی مرگ را به‌صورت معنی‌دار تبیین کند.

ضریب تأثیر سبک دل‌بستگی اضطرابی به خدا ($B = 0/27$) و سبک‌های مقابله مذهبی منفی و مثبت، به‌ترتیب ($B = 0/33$) و ($B = -0/39$) است. با توجه به آماره t، این میزان حاکی از آن است که این متغیرها با بیش از ۹۵ درصد اطمینان، تغییرات مربوط به افسردگی مرگ را پیش‌بینی می‌کنند. این بدین معناست که افزایش دل‌بستگی اضطرابی به خدا و مقابله مذهبی منفی و کاهش سبک مقابله مثبت، به افزایش افسردگی مرگ منجر می‌شود.

بحث

هدف پژوهش حاضر، بررسی ارتباط متغیرهای مذهبی با افسردگی مرگ بود و نتایج به‌دست‌آمده، نشان داد که از بین

شرکت‌کننده (۱۰۴ نفر) مقایسه کرد. در این بررسی، یازده نفر جنسیت خودشان را مشخص نکرده بودند.

در جدول شماره ۲، میانگین نمره‌های کسب‌شده در متغیرهای پژوهش و هم‌بستگی‌های بین وسواس مرگ و مؤلفه‌های مذهبی، خلاصه شده است. براساس اطلاعات این جدول، بین افسردگی مرگ و ابعاد عمل به باورهای دینی، رابطه معنی‌دار وجود ندارد. همچنین در این جدول، افسردگی مرگ با سبک‌های مقابله مذهبی منفی و دل‌بستگی اضطرابی به خدا، رابطه مستقیم و با سبک‌های مقابله مذهبی، رابطه معکوس دارد. در بررسی پیش‌فرض استفاده از رگرسیون چندگانه، فرض هم‌خطی بودن چندگانه برای سنجش استقلال متغیرهای پیش‌بین بررسی شد. نرم‌افزار، شاخص تحمل و شاخص عامل تورم واریانس را محاسبه و ارائه کرد. شاخص تحمل متغیرها، ۰/۸۷ تا ۱ و شاخص عامل تورم واریانس، ۱ تا ۱/۱۴ بود. از این‌رو، می‌توان پذیرفت که متغیرهای پیش‌بین از یکدیگر مستقل‌اند و هم‌خطی بودن چندگانه، اتفاق نیفتاده است. طبیعی بودن داده‌ها با استفاده از آزمون کولموگروف اسمیرنوف بررسی شد و نتایج نشان داد که از طبیعی بودن، انحرافی صورت نگرفته است ($P < 0/2$ ، ضریب و $P < 0/2$).

تا موقعیت را به شکل متفاوتی ارزیابی کنند. همچنین، توانایی آن‌ها را در مقابله با این شرایط افزایش می‌دهد [۲۶].

پژوهش حاضر، نشان داد کسانی که هنگام مواجهه با رویدادهای منفی زندگی از راهبردهای انطباقی مثبت استفاده می‌کنند، افسردگی مرگ کمتر و کسانی که از راهبردهای انطباقی منفی استفاده می‌کنند، افسردگی مرگ بیشتری تجربه می‌کنند. براین اساس، این دسته از افراد افسردگی مرگ اندکی نشان می‌دهند: کسانی که هنگام مواجهه با رویدادهای منفی سعی می‌کنند تا رابطه‌ای قوی با خدا داشته باشند و از خدا می‌خواهند کمکشان کند تا بر خشم و عصبانیت ناشی از ناکامی غلبه کنند. این افراد به خدا توکل و بر عقاید مذهبی‌شان تکیه می‌کنند تا مشکلاتشان کم شود و ناامیدی و غمگینی کمتری در ارتباط با مرگ داشته باشند. این گونه تصورها از آفریدگار، در کاهش ناراحتی‌ها و فقدان‌هایی که در این جهان برای انسان پیش می‌آید، نوعی تسکین و آرامش قلب ایجاد می‌کند. انسانی که خدای خود را با تمام صفات زیبا شناخت، دیگر درمقابل سختی‌های زندگی سر تسلیم فرود نمی‌آورد و با توکل به خداوند، تمامی مشکلات را پشت سر می‌گذارد.

درمقابل، کسانی که هنگام مواجهه با رویدادهای منفی زندگی، احساس می‌کنند خداوند آن‌ها را فراموش کرده یا رویداد پیش آمده، مجازاتی از سوی خداوند است و درباره قدرت خداوند تردید و خدا را نامهربان تصور می‌کنند، افسردگی مرگ بیشتری نشان می‌دهند. مقابله مذهبی منفی، رابطه عمیق درونی ندارد و به نظر می‌رسد با خصیصه اضطرابی نیز همراه باشد؛ یعنی در این نوع سبک مقابله مذهبی، فرد ترس از تنبیه و طرد از سوی خدا را مدنظر قرار می‌دهد. این افراد، خدا را بیشتر به عنوان منبعی از درد و تنبیه تصور می‌کنند تا منبعی از عشق و محبت. این در حالی است که مقابله مذهبی مثبت، مبتنی بر رابطه عاشقانه با خدا و حس ارتباطی معنوی با دیگران و اعتقاد به هدفمندی دنیا و در نتیجه، نظری مثبت در برابر آفرینش است [۲۷]. در همین راستا این نتیجه با یافته‌های پارگامنت، مبنی بر ارتباط مستقیم مقابله مذهبی مثبت با سلامت روانی [۲۸] و رابطه منفی آن با کاهش افسردگی [۲۹] و کاهش تنیدگی [۳۰]، همسو است.

پژوهش حاضر از دو نظر محدودیت داشت: ۱. نمونه بررسی شده در پژوهش حاضر را تنها دانشجویان تشکیل می‌دادند؛ بنابراین، به نظر می‌رسد که در تعمیم یافته‌های پژوهش حاضر به دیگر طبقه‌های اجتماعی، باید جانب احتیاط را رعایت کرد؛ زیرا این احتمال وجود دارد که در نگرش‌های مربوطه مرگ، باتوجه به عوامل جمعیت‌شناختی تفاوت‌هایی مشاهده شود [۳۱]؛ ۲. از آنجایی که پژوهش حاضر از نوع تحقیقات هم‌بستگی بود، باید درباره هرگونه استنباط‌های علت و معلولی مرتبط با متغیرهای پژوهش احتیاط کرد.

متغیرهای مذهبی بررسی شده، متغیرهای دل‌بستگی نایمن به خدا (که از ابعاد سبک‌های دل‌بستگی اجتنابی و اضطرابی تشکیل شده است) و مقابله مذهبی منفی به صورت مستقیم و مقابله مذهبی مثبت به صورت معکوس، بیشترین توان تبیینی افسردگی مرگ را دارد. در ارتباط با موضوع مطالعه شده، تاکنون دو پژوهش گزارش شده که هم‌بسته‌های مذهبی افسردگی مرگ را بررسی کرده است. نتایج پژوهش حاضر، با نتایج دو پژوهش مذکور همسو است. در این پژوهش‌ها، گزارش شده بود که بین افسردگی مرگ و ایمان به خدا و زندگی پس از مرگ، رابطه معکوس وجود دارد [۸، ۹]. گفتنی است که پژوهش‌هایی نیز وجود داشت که در متغیرهای مشابه، مانند اضطراب مرگ انجام شده بود. براین اساس، یافته‌های پژوهش حاضر با یافته‌های علیان‌سب [۱۹] و ماینر [۲۵] همسو است. این بدان معنی است که افزایش در میزان سبک دل‌بستگی نایمن، با افزایش در میزان افسردگی مرگ و کاهش در آن، با کاهش میزان افسردگی مرگ همراه است.

در تبیین این نتایج، می‌توان گفت افرادی که سبک دل‌بستگی نایمن به خداوند دارند، کسانی هستند که احتمالاً درباره خواست خداوند برای پاسخ‌گویی در مواقع تهدیدآمیز، مضطرب و دوسوگرا یا آشفته هستند و از دیدگاه آنان، خداوند پاسخ‌گو و در دسترس نیست. چنین افرادی در پذیرش خداوند به عنوان پایه و اساس ایمنی و تکیه‌گاه مطمئن در سختی‌ها، شک و تردید دارند و ممکن است حضور خداوند را در جای‌جای زندگی خود، احساس نکنند و همواره از نبود خداوند در مسائل و مشکلات سخت و مهم زندگی خود، در اضطراب باشند. چنین افرادی، همواره به نوعی اضطراب دچارند که نشانه دوری از خداوند است. همه انسان‌ها برخی اوقات به مرگ خود می‌اندیشند؛ البته نه از بُعد دینی آن، بلکه شاید به علت ترسی که مرگ ذاتاً در وجود انسان‌ها به جای می‌گذارد. برای این افراد، ممکن است مرگ پایان راه باشد و چون در بحبوحه‌های زندگی، تکیه‌گاه محکمی مانند خداوند ندارند، مرگ و افکار مربوطه آن در آنان نوعی اضطراب ایجاد می‌کند که بر سراسر زندگی آن‌ها سایه می‌افکند. همچنین، این افراد چون خود را شایسته مهر و عشق خداوند نمی‌دانند، حتی در صورت پذیرش مرگ و استقبال از آن، در صورت بازنگری اعمال گذشته خود و ارتکاب گناه و اشتباه، خود را سزاوار بخشش خداوند نمی‌دانند. از این رو، مرگ برای آن‌ها به پدیده‌ای هولناک و هراس‌انگیز تبدیل می‌شود که حتی فکر کردن به آن، به اضطرابی بزرگ منجر می‌شود.

در سال‌های اخیر در میان محققان علوم اجتماعی و سلامت، علاقه به پژوهش درباره ارتباط مذهب و مقابله با تنیدگی، افزایش یافته است. پارگامنت، به بُعد مذهبی مقابله اشاره و یادآوری کرده است که مذهب، می‌تواند بخشی از ساخت مرکزی هر فرایند مقابله‌ای باشد. او معتقد است که مذهب، منابعی برای افراد در مقابله با موقعیت‌هایی فراهم می‌کند که مضر یا تهدیدکننده است و به آن‌ها کمک می‌کند

سپاسگزاری

پژوهش حاضر، با استفاده از اعتبارات دانشگاه پیام‌نور انجام شده است. بدین‌وسیله نویسندگان مراتب قدردانی خود را از معاونت و شورای پژوهشی این دانشگاه اعلام می‌کنند. بنا به اظهار نویسنده مسئول مقاله، تعارض منافع وجود نداشته است.

References

- [1] Templer DI, Lavoie M, Chalgujian H, Thomas-Dobson S. The measure of death depression. *Journal of Clinical Psychology*. 1990; 46(6):834-839. doi: 10.1002/1097-4679(199011)46:6<834::aid-jclp2270460623>3.0.co; 2-0
- [2] Cohen AB, Pierce JD, Chambers J, Meade R, Gorvine BJ, Koenig HG. Intrinsic and extrinsic religiosity, belief in the afterlife, death anxiety, and life satisfaction in young Catholics and Protestants. *Journal of Research in Personality*. 2005; 39(3):307-24. doi: 10.1016/j.jrp.2004.02.005
- [3] Maxfield M, John S, Pyszczynski T. A terror management perspective on the role of death-related anxiety in psychological dysfunction. *The Humanistic Psychologist*. 2014; 42(1):35-53. doi: 10.1080/08873267.2012.732155
- [4] Iverach L, Menzies RG, Menzies RE. Death anxiety and its role in psychopathology: Reviewing the status of a transdiagnostic construct. *Clinical Psychology Review*. 2014; 34(7):580-93. doi: 10.1016/j.cpr.2014.09.002
- [5] Ongider N, Eyuboglu SO. Investigation of death anxiety among depressive patients. *Journal of Clinical Psychiatry*. 2013; 16(1):34-46.
- [6] Fortner BV, Robert A, Neimeyer B. Death anxiety in older adults: a quantitative review. *Death Studies*. 1999; 23(5):387-411. doi: 10.1080/074811899200920
- [7] Eshbaugh E, Henninger W. Potential mediators of the relationships between gender and death anxiety. *Individual Differences Research*. 2013; 11(1):22-30.
- [8] Alvarado KA, Templer DI, Bresler C, Thomas-Dobson S. The relationship of religious variables to death depression and death anxiety. *Journal of Clinical Psychology*. 1995; 51(2):202-204. doi: 10.1002/1097-4679(199503)51:2<202::aid-jclp2270510209>3.0.co; 2-m
- [9] Harville M, Stokes SJ, Templer DI, Rienzi B. Relation of existential and religious variables to the death depression scale-revised. *OMEGA - Journal of Death and Dying*. 2004; 48(2):165-84. doi: 10.2190/c2mj-5dxn-eu6c-n2xr
- [10] Pourghane P, Sharif Azar E, Zaer Sabet F, Khorsandi M. [Survey the effect of religious beliefs in stress reduction in students of Langroud Faculty of medical sciences (Persian)]. *Journal of Holistic Nursing and Midwifery*. 2011; 20(63):10-15.
- [11] Pargament KI. *The psychology of religion and coping: Theory, research and practice*. New York: Guilford Press; 1997.
- [12] Ghobari Bonab B. [Religious beliefs and its effects on mental health (Persian)]. *Iranian Journal of Psychiatry & Clinical Psychology*. 1995; 1(4):48-54.
- [13] Harding SR, Flannelly KJ, Weaver AJ, Costa KG. The influence of religion on death anxiety and death acceptance. *Mental Health, Religion & Culture*. 2005; 8(4):253-61. doi: 10.1080/13674670412331304311
- [14] Soleimannejad A. [Fear of death in patients with hypochondriasis and anxiety disorders (Persian)]. *Urmia Medical Journal*. 2010; 21(2) :273-279.
- [15] Cassidy J, Shaver PR. *Handbook of attachment: Theory, research and clinical application*. 2nd ed. New York: Guilford Press; 2008.
- [16] Rowatt W, Kirkpatrick LA. Two dimensions of attachment to god and their relation to affect, religiosity, and personality constructs. *Journal for the Scientific Study of Religion*. 2002; 41(4):637-51. doi: 10.1111/1468-5906.00143
- [17] Sepah Mansour M, Shahabi Zadeh F, Khoshnevis E. [Perceived childhood attachment, adult attachment and attachment to God (Persian)]. *Journal of Developmental Psychology*. 2008; 4(15):253-265.
- [18] Bradshaw M, Ellison CG, Marcum JP. Attachment to God, images of God, and psychological distress in a nationwide sample of Presbyterians. *International Journal for the Psychology of Religion*. 2010; 20(2):130-47. doi: 10.1080/10508611003608049
- [19] Ulya-Nasab SH. [Investigating the relationship of piety and death anxiety among seminary and university students in Qom city (Persian)]. *Ravanshenasi Va Din*. 2010; 3(1):55-68.
- [20] Aghazadeh SE, Mohammadzadeh A, Rezaie A. [Validation of death depression scale among Tabriz universities students (Persian)]. *Journal of Research in Behavioural Sciences*. 2014; 12(3):433-442.
- [21] Golzari M. [Scale for measuring practice on religious Beliefs (Persian)]. Paper presented at: The Conference of Religion and Mental Health; 2000 December 14; Tehran, Iran.
- [22] Pargament K, Feuille M, Burdzy D. The brief RCOPE: Current psychometric status of a short measure of religious coping. *Religions*. 2011; 2(4):51-76. doi: 10.3390/rel2010051
- [23] Beck R, McDonald A. *Attachment to God inventory*. *PsycTESTS Dataset*. New York: American Psychological Association. 2004; doi: 10.1037/t46035-000
- [24] Taghiyareh F, Mazaheri MA, Azadfallah P. [The relationship between ego development, attachment to God and religious orientation in university students (Persian)]. *Journal of Psychology*. 2005; 9(1):34-50.
- [25] Miner M. The impact of child- parent attachment, attachment to God and religious orientation on psychological adjustment. *Journal of Psychology and Theology*. 2009; 37(2):114-124.
- [26] Pargament KI. Religion and coping: The current state of knowledge. In: Folkman S editor. *Oxford Handbook of Stress, Health, and Coping*. New York: Oxford University Press; 2011.
- [27] Hasani Vajary K, Bahrami EH. [The role of religious coping in the explanation of spiritual happiness and mental health (Persian)]. *Journal of Psychology*. 2005; 9(3):248-260
- [28] Pargament KI, Smith BW, Koenig HG, Perez L. Patterns of positive and negative religious coping with major life stressors. *Journal for the Scientific Study of Religion*. 1998; 37(4):710-724. doi: 10.2307/1388152
- [29] Bay PS, Beckman D, Trippi J, Gunderman R, Terry C. The effect of pastoral care services on anxiety, depression, hope, religious coping, and religious problem solving styles: A randomized controlled study. *Journal of Religion and Health*. 2007; 47(1):57-69. doi: 10.1007/s10943-007-9131-4
- [30] Tarakeshwar N, Pargament KI. Religious coping in families of children with autism. *Focus on Autism and Other Developmental Disabilities*. 2001; 16(4):247-60. doi: 10.1177/108835760101600408
- [31] Fessler DMT, Navarrete CD. The effect of age on death disgust: Challenges to terror management perspectives. *Evolutionary Psychology*. 2005; 3:279-296. doi: 10.1177/147470490500300120